

KRATKA VSEBINA

Vajeni smo razpravljati o pravljici, noveli, sonetu, o kratki vsebini pa skoraj ne. Vendar pa je tudi kratka vsebina vredna obravnave, saj se ob njej močno stikajo zanimanja literarnih strokovnjakov in učiteljev. Kratke vsebine so različne vrste. Po namembnosti je to lahko pripovedovanje za kratek čas, priporočilo za samostojno branje, izhodišče za literarno analizo, sestavni del pisateljevega življenjepisa, šolska kontrola branja in morda še kaj. Po dolžini so kratke vsebine nadrobne ali skržene. Če so podane ustno in če je na razpolago dovolj časa, so največkrat nadrobne; če pa so pisane, so večinoma skržene. Nadrobna vsebina se približuje literarnoteoretičnemu pojmu zgodba ali fabula, ker v njej sledimo predvsem toku sledečih si dogodkov, medtem ko oznake oseb, dvogovore ali orise narave izpuščamo. Skržena kratka vsebina pa je blizu literarnoteoretičnim pojmom tematika, ideja ali problem. Z vidika izbire besedja pa se kratke vsebine delijo na tele vrste: v enih so ohranjene pisateljeve besede, v drugih so rabljene drugačne, navadno razumljivejše besede, v tretjih pa literarnoteoretični ali drugi strokovni izrazi. Tako kratka vsebina brez ostre meje prehaja v parafrazo, komentar ali razlago.

Preidimo sedaj od splošnega razpravljanja o kratki vsebini k obravnavi posameznih kratkih vsebin oziroma razlag. Tako obravnavanje je posebno zanimivo, če med seboj primerjamo po več predstavitev istega dela. Preberimo tri prikaze Cankarjeve drame *Kralj na Betajnovi*:

Pride frajer z Dunaja, ker mu je oče pisal, da je bankrotiral in da ga torej ne more več študirati. In tako pride in najde očeta zapitega, zaročenko v lasti drugega in človek, ki je spravil očeta na kant, je hkrati – oh nesreča! – oče te zaročenke. Kaj storiti? Krasen junak, samo da mora nujno propasti. In seveda tudi propade, brez problemov.

Dušan Jovanović

Pristnost dejanja, ki ga je (Cankar) tehnično razvijal s pomočjo nekaterih reminiscenc iz Shakespeara in Ibsena, je umetniško utemeljil s tem, da je ustvaril protiigralca podeželskemu fabrikantu Kantorju, predstavniku neustavljivega in nenasitnega kapitalizma ali »kralju na Betajnovi«, iz samega sebe, se pravi iz lastnega doživetja usode svojih gospodarsko propadlih staršev in drugih brodolomcev. Kljub temu ni v drami nobene alegoričnosti ali poudarjene simboličnosti, temveč stvaren spopad prepričljivih predstavnikov družbenega dogajanja.

Anton Slodnjak

Da bi (Cankar) uresničil neizprosno tega procesa (razpadanja patriarhalne vasi), je ustvaril Kantorja, silaka, nasilnika in hudodelca. Epski podatki v dramskem besedilu govorijo o njem, da je »velik in strašen« in da »mogočno stopa prek trupel«. Zvemo, da je pervenu, ki je dosti sleparil, kradel in ubijal ter se nazadnje prebil do moči, ki pomeni reprezentativen družbeni pojav in izrazito dramsko figuro. Ta surova osebnost začenja novo akcijo, ki je predmet drame, v trenutku, ko predrzno izjavlja: »In zdaj, glejte, sem lahko, kar hočem!«

Njegov novi cilj je postati »dobrotnik vsega naroda«. Zaveda se, da je odločen in močan in da ima zato pravico druge izpodrivati ter gospodarsko in politično zavladati nad širšo okolico. Cankar podpre ta oblastniški cilj še s cerkveno avtoriteto, pravico močnega blagoslovi in utemelji cerkveni predstavnik, njegova hudodelstva opraviči z »božjo voljo«. Božja volja določa, »da so eni premožni, drugi revni«, in božji zakon je, da eni vladajo in so drugi hlapci. Zanosen Kantorjev nasprotnik je deklasirani Maks, razumnik – izobraženec, etično občutljiv, Kantorju

pa nevaren, vendar bolj idejno kot neposredno. Tega humanista in socialista Kantor machiavelist ubije, odstrani ga kot nevarnega pravnega in političnega upornika. To se zgodi v drugem aktu.

Tretji akt je Cankar uporabil zato, da bi razkrinkal moralo kapitalistične družbe. Pokaže, da je Kantor individualni junak »gosposke morale«, da predstavlja tipično v posebnem. Ko vladujoča družba Kantorju prizna, da ni hudodelec, ta drzno izzove nasprotnika z očitkom, da samo »bojazlivci in slabiči drsajo navzdol«. Nravno kritični vrh drame je zato izjava volilnih zborovalcev in župnika: »vsi smo z vami«.

Franc Zdravce

Razlike med temi tremi besedili so celo večje, kot bi jih človek pričakoval. Dušan Jovanović z izrazi današnje mladine očrtuje tragični položaj junaka Maksa. Tako Cankarjevega junaka močno približuje današnjemu času. Anton Slodnjak dramo komentira predvsem s podatki iz Cankarjevega življenjepisa. Tako povečuje našo zavest o Cankarjevi osebni zvezanosti s tem delom. Franc Zdravec pa natančno prikazuje uveljavljanje negativnega junaka Kantorja v nekdanjih slovenskih razmerah. Na ta način ugotavlja širši družbeni pomen Cankarjevega dela, obenem pa najbrž vzbuja tudi misel, da so danes te razmere k sreči že presežene.

Poleg razlik v dolžini in besedju se iz teh kratkih vsebin kažejo tudi različni pristopi k razčlenjevanju literarnih del: gre za dramaturški, biografski in sociološki pristop. Možnih bi bilo več takih pristopov: psihoanalitični, eksistencialistični idr. Opazimo pa lahko še nekaj: da kratke vsebine ali razlage niso izluščene samo iz literarnega dela, ampak da se večkrat naslanjajo tudi ena na drugo. Tako je v Zdravčevi kratki vsebini upoštevano gledanje slovenskih sociologov na Cankarjevo delo. Boris Ziherl je npr. zelo podobno označil Kralja na Betajnovi: *To (razredno nasprotje v vasi) je ozadje, ki opredeljuje izid boja med Maksom Kncem, deklasiranim izobražencem z neizoblikovanimi socialno-revolucionarnimi nazori, organizatorjem vaških siromakov in delavcev, ter Kantorjem, buržoaznim »nadčlovekom«.*

Kratkih vsebin pa ne sestavljajo samo literarni strokovnjaki ali učitelji, ampak tudi šolarji. Seveda so šolarske vsebine preprostejše in večinoma podajajo samo krajša literarna dela. Da bi si ustvarili čim bolj živ vtis, primerjajmo šolarjevo in strokovnjakovo obnovo Tavčarjeve Šarevečeve slive:

Preden je oče Šarevec umrl, je rekel, naj Meta dobi sto goldinarjev in slivo. Rekel je še, naj ne beračijo. Meta se je zelo bala, da ne bi beračila. Zato se je gnala za delo. Denar, ki ga je prihranila, je nesla zakopat na Kucelj. Nekoč je bilo zelo viharno in Meta je iskala svoj grm, pod katerega je skrila denar, vendar ga ni našla. Bila je vsa obupana. Šla je k slivi in jo zečela sekati, češ slive mi pa ne bo burja vzela. Sekala je in sekala, drevo se je prevrnilo in padlo nanjo. Tako je Meta umrla.

Darko, 7. razred

V Šarečevi slivi najdemo zgodbo o revnem, grdem, osamljenem in garaškem kmečkem dekletu, ki mu je skrbni oče na smrtni postelji zapustil 100 goldinarjev in še slivo »za poboljšek«. S to doto naj bi si pomagala skozi trdo samsko življenje in poslednja očetova skrb je bila, da ne bi nikoli beračila ter ponižala poštenega hišnega imena. Meta z vso resnobo in globino sprejme nase gmotni in duhovni testament mrtvega očeta. Sledi njen osamljen, do kraja naporni in dosledni boj za obstanek, toda za obstanek, ki je vse bolj grobo ogrožen, materialno ogrožen. Njena celotna eksistenca, telesna in duhovna, se vse bolj pogreza v strah, da ne bi izgubila dninarsko delo, da bi ji kdo vzel borni denar ali da bi jo oškodoval pri slivah. Na dnu vsega pa je strah pred beračenjem na stara leta. Dokončni in usodni obrat zgodbe napravi narava. Pomladna nočna nevihta sproži plaz v bregu, kjer je imela zakopan denar, tako da gre po zlu. Meta prihiti hip prepozno, v pošastni grozi se ji porodi privid tatu, ki jo je okradel.

Tedaj vsa njena bit zatrepeta za poslednje imetje – za slivo. Pohiti tja in v bližini zagleda človeka, ki je šel mimo po drugih poslih. Ona misli, da je tat. Tedaj se zgodi zadnje: gre, vzame sekuro in v obsedenosti poseka poslednji »poboljšek« svojega življenja. Posekano deblo pade nanjo in jo odreši skrbi, da bi morala na starost beračiti.

Boris Paternu

Iz te primerjave vidimo, da je šolarjeva obnova odvisna od njegovih omejenih življenjskih izkušenj, pazljivosti pri branju in spominskega obvladovanja gradiva. Učenec je sledil predvsem zunanjemu dogajanju, slabše notranjemu. Nekatere vzroke Metinega ravnanja je kar prezrl in potem dejanje razložil po svoje (*češ slive mi pa ne bo burja vzela*). Prav tako ni opazil obročne zgradbe (povratka konca v izhodišče), medtem ko jo je strokovnjak tudi v obnovi ohranil. Šolar rabi vsakdanje besede in kratke povedi, medtem ko se strokovnjak izraža elegantno, z bogatim besedjem in dolgimi povedmi.

Poseben problem predstavljajo v šoli obnove obsežnejših literarnih del. V starejši šoli so učenci pisali tudi vsebine takšnih del, vendar so bile večinoma zelo dolgovезne in duhamorne. Učenci so jih dostikrat tudi prepisovali drug od drugega ali od svojih predhodnikov. To je pri njih vzbujalo prej odpor kot pa ljubezen do knjig. Danes učni načrt za osnovne šole svetuje predvsem pogovore o knjigah in pisanje osebnih impresij. Pravi, naj učenec zapiše kak vtis ali drobec o knjigi, kaj mu je všeč, kateremu junaku je sam najbolj podoben, kaj si je zamišljal drugače, s čim ga je pisatelj osrečil in s čim razočaral, kaj so se prijatelji med seboj pogovarjali o prebrani knjigi, katerih besed ni razumel, katere si je zapisal, katere besede in primere so mu bile v knjigi nove in tako lepe, da je ob njih postal pozoren. Učni načrt za skupne vzgojno-izobrazbene osnove v usmerjenem izobraževanju pa priporoča, naj učitelj z diferenciranimi navodili glede zahtevnosti zaposli dobre in šibke bralce.

Za tak način fragmentarnega in impresionističnega pisanja ni vzorcev pri literarnih strokovnjakih, ker ti z večkratnim branjem in svojimi analitičnimi postopki dosegajo nadoseben, kritičen odnos do literarnega dela, pač pa najdemo vzorce za tako pisanje v spominih mnogih pisateljev. Preberimo dva taka zapisa:

Bilo mi je deset let, ko sem prebral Jurčičevega Domna. Najprej ga je brala mama, potem pa ga je dala meni. Zelo všeč mi je bila knjiga o ognjevitem, junaškem, preganjanem in sploh ubogem Domnu, o njegovi materi, ki jo je zavrzel ljubček, hudobni graščak Sova, Domnov nezakonski oče, všeč mi je bila Jurčeva hči Anica, ki jo je Domen tako lepo ljubil, všeč berač Urh...

Ko sem prebral vso knjigo, sem si takoj zaželel, da bi bil podoben Domnu. Nič zato, če je bil moj ata prava nežna dobričina in če se je pisal Partljič namesto Sova, jaz bi bil lahko kljub temu Domen!

Zelo sem se jokal, ko sem prišel do prizora smrti Domnove matere in do njenega pogreba. Zapomnil sem si stavek, ki ga je Domen izrekel po njenem pogrebu, ko je srečal na ozki sneženi gazi svojega očeta. – »Ali veš, koga so danes pokopali?« je vprašal Domen osorno. Še danes mi poje v ušesih. Zapomnil sem si vse skupaj, premi govor in »je vprašal Domen osorno.« Besede osorno nisem razumel, vendar sem čutil, da mora biti nekaj posebnega.

Tone Partljič

Življenja, ki so se mi razodevala v tej zgodnji vsakdanjosti, so bila v Cankarjevi knjigi (Martin Kačur) zapovrstjo in s krepkimi ali jasnimi črtami označena, da mi je bilo med branjem, kakor da bi sam kdaj tudi živel med temi učitelji in nadučitelji, med temi župani in župniki, in celo svojski zdravnik v Kačurju je bil takšen, kot da bi ga že od nekdaj poznal – komaj je zrasla iz knjige njegova podoba in zatem, ko sem prebral, kako je sodil o svetu in zakaj je stresal nejevoljo o Kačurju, že je zaživel z vso svojo življenjsko patino, prav nič literature ni bilo v

njej. Kot nedojemljiva življenjska krutost pa se mi je razodevalo ponašanje Kačurjeve ženske – ves njen življenjski ali zakonski odnos mi je odpiral pogled v neznano brezno življenja, ki ga še nisem poznal ali vse premalo.

Ivan Potrč

Nekako takšne zapise zmorejo pisati tudi učenci sami. Ti so gotovo boljši od razvlečenih in dostikrat prepisanih obnov. Na osnovi številnih različnih opažanj lahko pričakujemo dokaj vsestransko razčlenitev literarnega dela, vzporedno z leti šolanja in zorenjem pa tudi stopnjevano razumevanje literature. Do tega seveda ne prihaja samo po sebi, ampak je močno odvisno od učiteljevega usmerjanja učencev in njegovega uspešnega povezovanja njihovih drobnih opažanj v mozaično celoto. Pri učencih v usmerjenem izobraževanju lahko zahtevamo tudi nekaj literarnoteoretičnih in drugih strokovnih izrazov v njihovem razpravljanju in pisanju.

Naredimo na koncu še nekaj splošnejših zaključkov o kratkih vsebinah. To so zelo konkretne predstavitve literarnih del. Za nadrobno obnavljanje je treba imeti nekaj pripovednega daru. Pri skrčenih vsebinah je potrebna zlasti zmožnost posploševanja. Lahko pa še rečemo, da so v vsaki kratki vsebini neizbežno zanemarjene mnoge važne sestavine literarnega dela. Ko se kratka vsebina ponavlja od pisca do pisca in od učitelja do učitelja, postane dostikrat že čisto prazna abstrakcija, npr. V drami *Kralj na Betajnovi* je prikazano porajanje zgodnjega kapitalizma na vasi. Taka vsebina že nima moči, da bi navduševala za literaturo. Pritegne lahko samo, če je v njej vsaj nekaj izvirne pronicljivosti ali osebnega doživetja literarnega dela.

Kot smo videli, so v šolarskih kratkih vsebinah pogosto nezavedna prepletanja vtisov literarnega dela in njihovega dojemanja življenja. Hrvatski književnik Miroslav Krleža je o takem sprejemanju literature nekoč dejal: *Ljudje berejo tako, kakor hočejo brati, ne pa tako, kakor je napisano*. Gotovo ni dopustno, da bi v šoli gojili tako naivno branje. Po eni strani je sicer treba odpirati možnosti, da učenci ob literarnih delih razvijajo svojo domisljijo in brez občutka utesnjenosti izpovedujejo svoje poglede na življenje. Pouk literature mora biti čustveno bolj poln kot pouk druge učne snovi. Po drugi strani pa je treba učence navajati, da zanesljivo ločujejo avtorjeve in lastne misli, da berejo pazljivo, tudi po večkrat in da znajo utemeljevati svoje razumevanje literarnega dela z navedki iz njega. Kakšne natančnejše sheme za to učno delo je težko predpisovati, ker se jih takoj oprime duh šolskega in dolgočasnega. Tu je treba veliko iznajdljivosti posameznega učitelja in prilagajanja zanimanju in zrelosti učencev. Obravnavanje literarnih del v šoli pa naj vsekakor ne vodi k površnosti, ampak k poglobljanju in zbranosti.

Franc Žagar

Pedagoška akademija v Ljubljani

Literatura:

Pečjak Vid: Praktikum iz obče eksperimentalne psihologije, Ljubljana 1964, str. 201–205;

Solar Milivoj, Ideja i priča, Zagreb 1974, str. 73–85;

Toporišič Jože: Slovenski knjižni jezik 1, Maribor 1965, str. 227–229.